

РЕАЛІЗАЦІЯ МОТИВУ «ДВІЙНИЦТВА» У РОМАНІ М. СПАРК «ПІДСОБНИКИ ТА ПІДБУРЮВАЧІ»

Мюріел Спарк вважається однією з найоригінальніших письменниць Великої Британії, чий творчий доробок уміщує в себе десятки популярних творів. Її передостанній роман «Підсобники та підбурювачі» є яскравим зразком постмодерністської літератури. Він багатогранний та складний; в межах невеликого за обсягом твору авторка поєднує велику кількість літературних прийомів та стратегій. І хоча романи Мюріел Спарк неодноразово ставили предметом досліджень як вітчизняних (І. Києнко, Є. Кононенко, Ю. Шуба), так і зарубіжних дослідників (М. Бредбері, В. Івашева, Д. Лодж, М. Макквіллан), питання реалізації мотиву «двійництва» у романі «Підсобники та підбурювачі» цієї письменниці ніколи раніше не вивчалось.

Загалом можна виділити два основних види «двійництва» – це психологічне та фізичне двійництво. Фізичним двійникам притаманна феноменальна фізіологічна ідентичність. Також двійник намагається наслідувати не тільки зовнішність прототипу, а й характер, манери, жести. До фізичного двійництва можна віднести також героїв-близнюків, які мають однакову подобу, але різний характер. Для психологічного двійництва характерне існування декількох образів в межах одного героя. Відбувається розщеплення особистості, в наслідок психічної хвороби чи ментального розладу, що породжує розщеплення свідомості героя на доброго і злого персонажа [1; 2].

Роман «Підсобники та підбурювачі», який за задумом М. Спарк є біографічним двійником життєпису Лорда Лукана, відкрито демонструє безмежний потенціал мотиву «двійництва» в добу постмодернізму, починаючи з зображення експліцитних двійників та завершуючи введенням імпліцитних двійників. Якщо перший різновид може виокремити будь-який читач, то для розпізнавання прихованих двійників читач потребує певних знань та здогадок.

Першою парою двійників у романі «Підсобники та підбурювачі», на яку звертає увагу читач, є відомий міфічний персонаж британської культури Лакі Лукан та, нікому невідомий, Роберт Вокер.

М. Спарк обирає головним героєм свого твору сьомого Лорда Лукана, який підозрюється у вбивстві няньки своїх дітей та в намаганні вбити власну дружину 7 листопада, 1974: «*The Lord Lucan with whom this story is concerned was the seventh Earl of Lucan. He was born on 18th December 1934. He disappeared from the sight of his family and most of his friends on night of 7th November 1974, under suspicion of having murdered his children's nanny and having attempted to murder his wife...*» [4, 7]. Дві дати, згадані в цьому уривку, підсилюють відчуття реальності та правдивості історії.

Згідно з британськими міфами, Лорд Лукан – реальна особа. Він був представником аристократії на межі банкрутства. Його дружина, яка не могла більше стерпіти карткових боргів та злиденного життя, вирішила розлучитися і забрати дітей. Коли в п'ятиповерховій будівлі в григоріанському стилі по Лауер Белгрейв-стріт в престижному лондонському районі було знайдено труп няньки, стало зрозуміло, що вбивцею був Лорд Лукан. Вочевидь, не витримавши сімейних чвар, він хотів вбити свою дружину та викрасти дітей, але у темряві переплутав її з нянькою. Після цього страшного випадку він зник, поліція шукала його упродовж двадцяти років, але пошуки були марними. Багато інформації про життя Лукана та цей страшний злочин можна знайти на британських інтернет-сайтах. У ході розвитку сюжетної лінії ми дізнаємося, що Лорд Лукан страждав від психічного розладу та мав ментальні проблеми, що є характерним для героїв творів, де провідною темою виступає двійництво. Він чув голоси, які і наказали йому вбити свою дружину, але він зізнався у цьому лише своєму психоаналітику, ніхто з його підсобників та підбурювачів ніколи не дізнається істинної причини вбивства, принаймні, так це подає М. Спарк.

Довго переховуватись на Батьківщині Лукан не міг, тому спокій він знайшов закордоном. Коли він був у Мексиці, у своєї подруги-актриси з Болівії, він зустрів там Роберта Вокера, який був її слугою. Його подруга одразу помітила схожість лорда і цього чоловіка: *«It's remarkable, how much Walker resembles you. I thought he was you last night when he walked across the lawn to the house»* [4, 128]. У ту саму мить, у Лукана промайнула думка, що досить не погано було б мати двійника, який міг би разом з ним подорожувати, брати гроші в його підсобників та підбурювачів, та у разі небезпеки було б корисно підставити Вокера замість себе.

Оскільки Вокер не був ідентичним відображенням Лукана, було запропоновано змінити йому підборіддя та випрямити носа, що б надало йому повної схожості з оригіналом: *«Get his chin modified, Lucan, and his nose straightened a bit. He's the very image»* [4, 129]. Вокер мав стати не просто схожим на Лукана, він мав бути його ідеальною копією, його двійником в усьому. Важливо було, щоб друзі не помітили підміну, а гроші від них не переставали надходити. Акцент робився на особливих звичках та манерах поведінки Лукана. Вокер мав не просто імітувати його жести, рухи і манери, він мав зробити їх своїми власними.

Життя Роберта не було нічого вартим до тієї миті, поки Лукан не усвідомив, якого козира у руках він мав, і яку чудову можливість уникнути розплати за злочин він отримав. З цього моменту життя Роберта Вокера перетворюється на життя Лукана, він стає його ідеальним двійником. Впродовж десяти років Вокер вивчав Лорда Лукана, щоб стати справжнім джентльменом, якому були б притаманні всі смаки та якості Лукана. Так, бараняча відбивна і копчена лососина стали його улюбленими стравами, а інтелігентність – перманентною якістю. Зовнішність Лукана стає його власною, хоча на початку вся їх схожість обмежувалася зростом та формою голови: *«Its initial advantage was the two men's precisely identical height of six-*

foot-plus and the curious melon-like shape of their heads. Lucan's head was described by the acquaintance as bony', and so was Walker's» [4, 127]

Існувала лише одна проблема, неможливо було надати тотальної схожості голосам Лукана і Вокера, і це було справжньою проблемою, адже старі друзі ще пам'ятали справжній голос Лорда і могли б здогадатися про існування двійника, а так ризикувати Лукан просто не міг: «*Lucan was always anxious about Walker's voice. Walker had adopted the slightly plummy full-fruited accents of Lucan's speech, but still it was no quite right. Lucan knew although Walker's looks could pass for a twenty-year later Lucan with his old friends, the voice, perhaps, could not. So far, he preferred to go collecting by himself» [4, 130].* Але рішення було знайдено, адже Лорд Лукан мав ідеальний музичний слух, що дозволило йому імітувати голос Вокера, а це могло стати доречним у спілкуванні з новими друзями та знайомими. Але коли справа стосувалася отримання грошей від старих друзів, то за ними Лукан був змушений відправлятися власноруч, щоб ніхто не запідозрив підміну.

Тепер у Лукана було все для того, щоб мати ідеальне життя. Його «двійник» виконував за нього усю брудну роботу. Але першою проблемою Лукана став його ментальний розлад. Іноді, піддаючись імпульсу, він підкорювався волі голосів, і почав думати про вбивство Вокера. Як і у більшості романів, де провідною темою виступає двійництво, герой-двійник намагається позбутися прототипу та зайняти його місце у суспільстві.

Окрім того, Лорд Лукан страждав на лудоманію – залежність від азартних ігор. Його патологічна схильність до азартних ігор репрезентована у частих повторюваних епізодах участі героя в азартних іграх, що домінували у його житті і призвели до зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей. Упродовж двадцяти років переслідувань, його не хвилювали а ні діти, а ні доля його дружини. Він був зосереджений на переховуваннях, і добре знав, що поліція буде розшукувати його у казино та гральних закладах. Тому він почав ставити на кінних перегонах, що стали заміном покеру та ігрових автоматів. Він не мав змоги відвідувати гральні заклади, адже Інтерпол міг з легкістю знайти його там. Тож покер та гральні автомати поступилися кінним скачкам. Дуже часто, піддаючись азарту, Лукан програвав усі отримані гроші від підсобників та підбурювачів, що не могло не нагнітати його відносини з Вокером, який цілковито і повністю був від нього залежним. Саме в моменти програшів і тотального краху, Вокер почав думати про вбивство Лукана та зайняття його місця.

Через ментальні розлади, Лукан досить часто заглиблювався у себе, йому здавалось, що віра у долю врятує його від поразок. Він завжди сподівався на вдачу, його друзі дивувалися тому, як Лукан міг переховуватися від правосуддя упродовж двадцяти років, тому вони дали йому прізвисько Лакі Лукан, що означало – Щасливчик Лукан. Те, що він тепер був змушений розділити своє життя з Вокером – теж було велінням долі, але по мірі того, як виплати друзів зменшувалися – зменшувалася і

необхідність існування Вокера. Лукан мав позбутися Вокера, поки той сам не вирішив вбити Лукана: «*Lucan needed to rid himself of Walker, and soon; before Walker decided that Lucan must die, it was Walker's destiny to die*» [4, 131–132].

Не зважаючи на деяку пасивність образу Вокера, він виконав одну з основних ролей в цьому романі. Перетворившись на копію Лорда Лукана, ставши його двійником у всьому, він сам замислювався над його вбивством, щоб стати справжнім Луканом. Якщо Інтерпол спіймав би його, то він мав паспорт на ім'я Роберта Вокера, і також усі супутні документи, які б допомогли його ідентифікувати, але до цього моменту він міг би насолоджуватися життям лорда, бути єдиним і неповторним Лордом Луканом, а не його тінню. Ідеальний злочин для ідеального життя. Саме ця ідея перетворює Вокера на більш активного персонажа, який готовий до дії.

Взагалі, причиною, яка підштовхнула Роберта Вокера на цю аферу з двійництвом, стала риса, яка була притаманна обом героям – це холонокровність, живу за принципом «бачу ціль, не бачу перепон». У результаті вони стали огидним відображенням одне одного. За двадцять років такого існування, Роберт втратив власну подобу, він повністю поринув у життя Лукана, в якому він був Лордом, а не слугою.

Якщо двійництво Лакі Лукана та Роберта Вокера є яскраво вираженим, то у доктора Хільдегард Вольф та Беати Паппенхейм воно є імпліцитним, тобто прихованим, розпізнати яке має сам читач.

Подібно до того як була представлена у романі біографія Лорда Лукана, М. Спарк вводить і життєвий опис Беати Паппенхейм. Беата Паппенхейм була студенткою медичного коледжу і спеціалізувалась на жіночій психології. Її родина була дуже бідною і жила на фермі поблизу Мюнхена, де розводили свиней. Для того, щоб заробити на життя Беата після навчання відпрацьовувала чотиригодинну зміну у місцевому магазині. Цих грошей ледь вистачало на оплату житла. Вона втомилась від постійних поневірянь, і одного дня вирішила змінити своє життя: «*Beate was a young student in Munich in the seventies when she suddenly got tired, very tired, of being poor. This happens to a great number of impoverished people. Not all can do something about that condition*» [4, 20].

Якось її друг Генріх знайшов закривавлену і непритомну дівчину вдома, причиною тому стала кровотеча. Після того, як пішов лікар, Беата зрозуміла, що інтенсивну кровотечу можна використовувати у власних цілях. Вона проголосила себе святим стигматиком. Дівчина імітувала на тілі стигми – тілесні знаки, що з'являються на тілі живої особи і є схожими на п'ять ран (на руках, ногах, і боці), котрі Христос отримав при розп'ятті.

Її підсобником та підбурювачем був Генріх, який підтверджував, що стигми були справжніми, а Беата – була святою. Беата писала власні молитви, друкувала їх у періодичних виданнях, і запевняла людей, що вона живе заради їх щастя: «*Blessed Beate Pappenheim, the Stigmatic of Munich. Please repeat the following prayer seven mornings a week for seven weeks. Beate Pappenheim prays and suffers for you*» [4, 23].

План Беати був чимось більшим, а ніж простою аферою. Вона познайомилась з Урсулою, яка працювала візажистом. За допомогою косметики Урсулі вдавалось настільки трансформувати обличчя, що люди не могли впізнати навіть своїх родичів. У ту саму мить, коли Беата побачила результат роботи дівчини, вона зрозуміла, що зможе використати талант Урсули в своїх корисливих цілях. За допомогою косметичних засобів Урсула вимальовувала на шкірі дуже природі заглиблення від ран, які потім демонструвалися віруючі та журналістам, як докази: *«Ursula, when her time came, made a deep, false indentation in the palm of Hildegard's hand. Hildegard, then Beate Pappenheim at the height of her success, would get Ursula to come each month at the time of her menstruation and put the touches of reality on her five wounds so that they could be photographed»* [4, 146].

На той момент, коли Беату Паппенхейм було звинувачено у шахрайстві, вона втекла з Мюнхену до Парижу, змінила ім'я на Хільдегард Вольф і стала практикуючим психологом. У випадку з її персонажем не прослідковується психологічне роздвоєння особистості, поділ інтересів та дій. Вона залишилась такою, як і була, її особистість зазнала єдиною трансформації – це зміна імені та роду діяльності.

Переломним моментом стає її зустріч з «Луканами», які, погрожуючи відкрити таємницю, шантажують Хільдегард. На той час їй є що втратити. Вона, успішний і відомий психолог, живе зі своїм нареченим Жан-П'єром, і володіє достатньою кількістю грошей для безбідного існування. Єдиним виходом, щоб ретельно обдумати ситуацію, вона вбачає втечу з Парижу. Хільдегард розпорядилася майном, скасувала зустрічі з клієнтами та забрала з собою особисті справи «Луканів». Вона знала, що Жан-П'єр буде її шукати, тому намагалась не залишити для нього зачіпок. Усвідомивши різницю між собою та «Луканами», вона вирішує боротися за своє власне місце під сонцем та залякати Лукана та Вокера. Адже їм загрожувало пожиттєве ув'язнення. Лукану – за вбивство, Вокеру – за приховування і допомогу злочинцеві. Тепер вона стала мисливцем: *«She would hunt Lucan, threaten him if absolutely necessary; not he her. She would chase Lucan, she would hunt him down, confront him, challenge him, dare him to reveal her secret. 'You are charged with the crime of murder and attempted murder and I'm not. You haven't a chance, given the state the evidence; you have no extenuating arguments to support you; I have'»* [4, 150]. Як і у своєму минулому житті Хільдегард не звикла зупинятися та здаватися, вона приймала виклики долі та боролась за своє життя.

Хільдегард вдалося знешкодити Лукана та Вокера, які несли загрозу її життю. Її друг Джейкоб, який був родичем вождя канібалів з Канзії, запропонував «Луканам» працювати там та навчати молоде покоління аристократичним манерам. Лорд та його двійник відправилися у Канзію на службу до вождя. Дні вони проводили, навчаючи молодь грати у придворні ігри, проводили церемонії чаювання та читали книжки. Доктор Вольф підозрювала, що психічний стан Лукана може загостритися і він буде намагатися вбити Вокера. Так і сталося, Лукан хотів отруїти Роберта, але на

думку вождя, це б зробило його непридатним до їжі, і тому він відправив двох кремезних чоловіків, щоб вбити Вокера. За збігом обставин було вбито справжнього Лорда Лукана, якого потім з'їли сини вождя, як іронічно зазначає М. Спарк, щоб перейняти його досвід та манери джентльмена. Вокера відправили назад до Мексики, де він і продовжив своє життя, вже не будучи залежним від свого поневолителя. Але, насправді, правда про те, якого саме Лукана було вбито, залишиться невідомою, адже за двадцять років імітації одне одного не можливо було відрізнити Лукана від Вокера.

Якщо у випадку «Луканів» двійництво є очевидним, то Беата Паппенхейм сама створила собі двійника, одночасно існуючи під двома діючими прізвищами та свідомо ведучи подвійне життя. Вона знайшла нову роботу, повністю змінила звички та спосіб життя, але завжди було готова повернутися до попереднього стилю існування.

Цікавим є вибір імен – Беата Паппенхейм та Хільдегард Вольф. Ім'я «Беата Паппенхейм» утворене з імені пацієнтки З. Фрейда Берти Паппенхейм та Беати Росмер, персонажа драми Г. Ібсена «Росмерсхольм», аналіз якої він провів у 1916 році. Нове прізвище Вольф (англ. Wolf – вовк) також є ім'ям відомої людини-вовка Сергія Панкєєва, пацієнта З. Фрейда. Але М. Спарк не тільки обіграє імена, а й пародіює, відбувається трансформуючи пацієнта у психотерапевта [3, 123]. Ці запозичення можна вважати проявом інтертекстуальності у творі М. Спарк. Читаючи її роман, читач не тільки насолоджується непередбачуваним сюжетом, але й заглиблюється в інші єдності та проводить паралелі з працями відомого психоаналітика.

Отже, М. Спарк у романі «Підсобники та підбурювачі» демонструє потенціал мотиву «двійництва» в добу постмодернізму. Їй вдається презентувати тему «двійництва» у двох проявах – через фізичне та психологічне «подвоєння» персонажів.

Література

1. Агранович С. З. Двойничество / С. З. Агранович, И. В. Саморукова. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2001. – 132 с.
2. Боринских Л. И. Метод раскрытия характера. Двойники и подражание / Л. И. Боринских // Санкт-Петербургский государственный университет, 2005. – № 46. – С. 24.
3. Шуба Ю. Психолого-філософські детективи Мюріел Спарк / Ю. В. Шуба // Вісник Черкаського університету. – 2006. – Вип. 95. – С. 122–130.
4. Spark M. Aiding and Abetting / M. Spark. – London: Viking, 2001. – 182 p.

Анотація

Ю. В. Шуба, А. В. Пустильник. Реалізація мотиву «двійництва» у романі М. Спарк «Підсобники та підбурювачі»

У статті розглядаються засоби реалізації мотиву «двійництва» в постмодерністському романі «Підсобники та підбурювачі» британської

письменниці Мюріель Спарк. У результаті аналізу твору виділено два типи двійництва – експліцитне двійництво, реалізоване через образи фізичних двійників Лорда Лаки Лукана та Роберта Вокера, та імпліцитне двійництво, яке нашло вираження в образі психологічних двійників Беати Паппенхейм та Хільдегард Вольф. Окрема увага приділяється етимології імен головних діючих персонажів роману.

Ключові слова: двійництво, експліцитний двійник, імпліцитний двійник, постмодернізм.

Аннотація

Ю. В. Шуба, А. В. Пустыльник. Реализация мотива «двойничества» в романе М. Спарк «Подсобники и та подстрекатели»

В статье рассматриваются способы реализации мотива «двойничества» в постмодернистском романе «Подсобники и подстрекатели» британской писательницы Мюриэль Спарк. В результате анализа произведения выделено два вида двойничества – эксплицитное двойничество, которое представлено в образах физических двойников Лорда Лаки Лукана та Роберта Вокера, и имплицитное двойничество, которое выражено в образах психологических двойников Беаты Паппенхейм и Хильдегард Вольф. Особое внимание уделено выбору имен главных действующих персонажей романа.

Ключевые слова: двойничество, имплицитный двойник, постмодернизм, эксплицитный двойник.

Summary

Yu. Shuba, A. Pustyl'nyk. Realisation of the motif of duality in the novel "Aiding and Abetting" by Muriel Spark

The article deals with the methods of realization of the motif of duality in Muriel Spark's postmodern novel «Aiding and Abetting». Two kinds of duality are determined in the novel that is explicit duality represented through the images of physical twins of Lord Lucky Lucan and Robert Walker and implicit duality represented through the images of psychological twins of Beate Pappenheim and Hildegard Wolf. Special attention is paid to the etymology of names of the novel main characters.

Key words: duality, explicit twins, implicit twins, postmodernism.